

חטאם של נדב ואביהוא

חטאם של נדב ואביהוא מתואר לראשונה, בפרוט מסויים, בפרשת שמיני (ויקרא י', א-ב) כלקמן: "ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אתם ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה'". התורה חוזרת ומזכירה את חטאם ועונשם שלוש פעמים נוספות, ובקיצור רב, כלקמן: ויקרא ט"ז, א: "וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבם לפני ה' וימתו". במדבר ג', ד: "וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה'". שם כ"ו, סא: "וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה'".

והנה למרות הפירוט המסוים של החטא בפרי שמיני ולמרות הזכרת החטא והעונש עוד שלוש פעמים – נשאר החטא סתום במקצת. לפיכך רבו הפירושים על מהותו (ראה להלן) ויותר מהם רבות ושונות, עד כדי קוטביות רבה, ההערכות של חז"ל על אישיותם הכללית של נדב ואביהוא המתגלה לרגל חטאם הנידון¹.

רצוני בזה לדון מחדש, לפי פשוטו של מקרא, ותוך כדי ביקורת, בפירושי המדרשים ובעיקריים שבפירושי הפרשנים הקלאסיים² ולהציע פירוש כמעט חדש על יסוד פירושיהם של ר' נפתלי הירץ ויזל (בי"באורי") ושל רד"צ הופמן (בפירושו לויקרא).

פירושי המדרשים ופריכתם

רובם ככולם של הפירושים הללו כתובים במדרש רבה לויקרא³ ובחלקם גם במדרשים אחרים ובתלמודים⁴. ואלה העיקריים שבהם:

"בר קפרא אמר: בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרון:

1. על הקריבה – שנכנסו לפני ולפנים,
 2. על ההקרבה – שהקריבו קרבן שלא נצטוו,
 3. על אש זרה – אש מבית הכירים הכניסו,
 4. ועל שלא נטלו עצה זה מזה, שנאמר ויקחו איש מחתתו – איש מעצמו עשו.
 5. תני ר' אליעזר: לא מתו בניו של אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן".
- ומוסבר בעירובין סג, ע"א ובמקורות אחרים⁴ איזו הלכה הורו, שאמרו: "אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצווה להביא מן ההדיוט".

1. קטביות זו בולטת בייחוד מתוך השוואת דברי השבח המופלגים, ששבחם משה רבנו נחמו את אהרן לפני ויקרא רבה, י"ב, ב, שרשיי, כדרכו, מעבדם ומנסחם כך: "אהרון אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום, והייתי סבור או בי או בד; עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך!" אל ההאשמות הכבדות ודברי הגנאי; שהטיתו נגדם חכמים באותו המדרש (פרי"י, כ"ו, ו-יא), כגון: "הורו הלכה בפני משה רבן", בשעת מעשה היו "שתויי יין ומחוסרי בגדים", "שחצים היו... ואמרו: מתי שני הזקנים הללו (הכוונה למשה ואהרן) מתים ואנו נוהגים שררה על הציבור" ועוד, שם.
2. כגון: רשיי, רשב"ם, אבן עזרא, רמב"ן ועוד.
3. פרי"י, סימנים ו-י.
4. ראה "עין הדרש" בויקרא רבה, מהדורת מירקין, חלק ב, פרי"י, סימן ו', הערה ב'.

6. "בשם ר' לוי אמרו: על שהיו שתויי יין; שכתוב, בסמיכות לסיפור החטא⁵, 'יין ושכר אל תשת'⁶."

וכבר הפריך את כל הפירושים הנייל בעל "צידה לדרך"⁷ באומרו: "למה הוצרכו חז"ל לתת טעם וסיבה למיתתם (של נדב ואביהוא), זה אומר בכה וזה אומר בכה; הלא מקרא מלא מכחישם ואומר בהדיא הטעם כאן (בפרי' שמיני) ובריש פרי' אחרי מות⁸ ובפרי' פינחס⁹ – 'בהקריבם אש זרה?' אלא ש"המקרא המלא", שבו נמצא הטעם הזה – והוא: "ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם" – הוא, כאמור, סתום מעט ונחלקו בו המפרשים כלקמן.

פירושי הפרשנים המסורתיים

1. רש"י מקבל מן הפירושים המדרשיים דלעיל את החמישי – "שהורו הלכה בפני משה רבן" – וכנראה, משום שהוא נמצא גם בתלמוד⁴; ואת השישי – שהיו "שתויי יין" בשעת מעשה; "רש"י לומד סמוכין¹⁰. אך שני הפירושים כלולים בפירושי חז"ל, שבעל "צידה לדרך" כבר הפריכם, כאמור לעיל.

2. רשב"ם מאריך בפירושם של הפס' א-ב, פרק י'. אף הוא מאמץ את החטא החמישי שבמדרש. אך בניגוד לחטא הראשון שבו, הוא סבור שאת הקטורת הקטירו "בפנים על מזבח הזהב", כלומר בקודש ולא "לפני ולפנים". הוא מחדש עוד כמה חידושים:
 א) שבני אהרון עשו מה שעשו "קודם שיצאה האש מלפני ה'",
 ב) שלא מדובר כאן בקטורת מיוחדת, אלא בקטורת התמיד של שחר",
 ג) "ונתנו בהן אש אשר לא צוה משה".

לענין ד, שלושת החידושים אינם נראים. הראשון – משום שהוא מבטל את המניע העיקרי למעשיהם של נדב ואביהוא, כפי שנראה להלן. השני – משום שלא מדובר כאן בקטורת התמיד של כל יום; שכן לא היא ולא קרבן התמיד של שחר, שניהם לא נזכרו לא במצוות ה' למשה רבנו כיצד לקדש את אהרן ואת בניו¹¹, מצוה שנאמרה לו כהמשך למצווה על עשיית בגדי הקודש¹²; ושתיהן נאמרו לו במסגרת המצוה הכללית על מלאכת המשכן עובר לביצוע, ולא במצוה שנאמרה לו בשעת מעשה, לאחר הקמת המשכן¹³.

5. הדגשה זו והבאות הן של כוטי"א.
6. ויקי י', ט. ובעצם נמנים בהמשך מאמרו של ר' לוי עוד שלושה חטאים ולא העתקתים כאן, כי אינם מסתמכים על איזה כתוב בפרשתנו או בפרי' הסמוכה לה.
7. זהו אחד הפירושים הרבים לפירושו של רש"י על התורה. ולדברי נ' לייבוביץ בספרה "עיונים חדשים בספר ויקרא", עמ' 100, הערה 1 – זהו פירוש חריף ומפורט מאת ר' בער אליינבורג, נדפס לראשונה בפראג 1622.
8. ויקי ט"ז, א.
9. במדבר כ"ו, טא.
10. ראה מאמרה של ליבוביץ "דרכו של רש"י בהבאת מדרשים בפירושו לתורה" שבסוף ספרה "עיונים בספר שמות", עמ' 497-524.
11. שמות כ"ט, א-כז.
12. שם כ"ח.
13. ויקי ט'.

מסתבר אפוא, שגם באשר לקרבן התמיד וגם באשר לקטורת התמיד סמכה התורה על מה שכבר ציוותה, על כל אחד במקומו¹⁴. זאת ועוד: הן את הקטורת הרגילה היה מקטיר כהן אחד; ואילו כאן היו שניים – נדב ואביהוא.

גם החידוש השלישי אינו נראה, כי הכתוב "אשר לא צוה" לא יכול לעלות על משה, שאינו נזכר לא בפסוק זה, הראשון בפרק י', אף לא בפסוק האחרון של פרק ט'. ואילו בשני פסוקים אלה נזכר שם ה' שלוש פעמים ובוודאי שהוא הנושא של הכתוב "אשר לא צוה".

3. אבן עזרא – פירושו דומה בחלקו לשל הרשב"ם. "ויתנו בהן אש" הוא מפרש: "לא מהאש שיצאה מלפני ה'" הנזכרת בפסוק הקודם, "אלא אש של הדיוט. וזה טעם (=משמעות) 'אש זרה' וטעם 'אשר לא צוה אותם', **מדעתם עשו ולא מציווי**". בחלק האחרון של פירושו הוא מתקרב לפירוש שיוצע להלן.

4. הרמב"ן – פירושו הוא על פי תורת "הרמז והסוד", ולפיכך לא נעסוק בו כאן.

5. ספורנו – בפירושו ל"א ד"ה "ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו" – סבור שהם חטאו בשלושה:

(א) שחשבו, בטעות, "שהיה ראוי להקטיר **קטורת חדשה**"¹⁵ עתה על היגלות כבוד ה' אל כל העם ועל ירידת האש,

(ב) שהקריבו את הקטורת "**במזבח הפנימי**"¹⁶, שנאמר בו 'לא תעלו עליו קטורת זרה'¹⁷,

(ג) "שהקריבו עליו קטורת זרה 'אשר לא צוה אותם' כאמרם ז"ל 'שהורו הלכה בפני משה רבם'".

החטא הראשון מקבל חיזוק, לא מן הטעם, שנתן לו ספורנו בתחילת דבריו; אלא ממה שנאמר בספרא כ"ד: "אף הם בשמחתם, כיון שראו אש חדשה – **עמדו להוסיף אהבה על אהבתם** ויקחו איש מחתתו... וישימו עליה קטורת". הייתה זו **קטורת מיוחדת של נדבה**, ולא קטורת התמיד, כסברתו של רשב"ם, כפי שהוכח לעיל. גם סברתו בדבר החטא השני נראית נכונה והיא עוד תידון להלן. אבל סברתו בדבר החטא השלישי תמוהה בהיותה מנוגדת לנאמר בפירוש בעירובין סג, ע"א (והדברים כבר הובאו לעיל). ברם, העיקר הוא שבכל דבריו לא התייחס ספורנו לביטוי הקשה בכל העניין – "אש זרה". לפירושו הנכון של ביטוי זה תרמו, לדעתי, תרומה חיובית הפרשנים: ר' נפתלי הירץ ויזל (להלן – רנה"ו) ב"באורי" ורד"צ הופמן בפירושו לויקרא¹⁹, כלקמן.

פירושיהם של רנה"ו ורד"צ הופמן ל"אש זרה"

בהסתמך על מאמר הספרא, שהובא לעיל, שניהם סוברים כספורנו, שמה שכתוב, שנדב ואביהוא "הקריבו אש זרה" כוונתו, **שמתוך התלהבות ושמחה** הקטירו קטורת נדבה

14. על קרבן התמיד בשמות כ"ט, לח-מב, אחר מצות קידוש אהרן ובניו; ועל קטורת התמיד שם ל, ז-ט,

אחר המצוה על מלאכת מזבח הקטרת שם שם, א-ח.

15. והיא כנראה, בניגוד לרשב"ם, נוספת על הקטרת הרגילה בכל יום, ובצדק, כמוכח להלן.

16. ובוה דעתו כרשב"ם כמובא לעיל.

17. שמות ל', ט.

19. כרן א', עמי כד.

משלהם. אך בניגוד לספורנו ולרשב"ם הם סבורים – וכל אחד לפי טעמו ושיטתו – שבני אהרן עשו זאת "לפני ולפנים", כדעת בר קפרא במדרש רבה. והרי פירושו של כל אחד לכתוב המלא "ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם" כלקמן:

רנה"ו: "נדב ואביהוא גדולי עולם היו וחלילה להם לעבור בזדון את פי ה'. אבל מתוך שמחה נתערבבה דעתם ליכנס לפנים (כוונתו "לפני ולפנים", היינו: קודש הקודשים) ולהקטיר כל אחד קטורת... ולא נצטוו מפי משה שיעשו כן; אלא מדעתם עשו; וזהו 'אשר לא צוה אותם'²⁰. ואין 'אש זרה' הנאמר כאן **אש ממש**, אלא כמו 'אשה ריח ניחוח', שעניינו **מאכל אש**, כאילו אמר **מתנת אש זרה**, שלא נצטוו".

רד"צ הופמן: "בני אהרן רצו להביא קטורת מיוחדת **בנדבה**, כדי לתת ביטוי לשמחת נפשם. ומפני שכל קטורת, מלבד זו שנצטווה בשמות ל', ז הוכרזה שם (בפסוק ט) כקטורת זרה, היה מעשיהם של בני אהרן **עבירה על החוק**. אולם כתוב כאן 'אש זרה' ולא 'קטורת זרה', משום שלא הביאו את הקרבן על מזבח הקטורת; אלא, כפי הנראה, הכניסו אותו עם המחנות לקודש הקדשים²¹. וכך הביאו קרבן שבאותו זמן עוד לא נצטוו עליו כלל. 'אש זרה' משמעה: **קרבן אש שלא צוה**. התוספת 'אשר לא צוה אותם' היא הביאור ל'**אש זרה**'".

הארות ותוספות

ברצוני להוסיף ולהוכיח בזה שני דברים: א) שאפשר, לפי פשוטו של מקרא, לוותר על החטא, כביכול, של "כניסה לפני ולפנים", שרבים, כולל רנה"ו ורד"צ הופמן, מייחסים גם אותו לבני אהרן בעקבות המדרש הנ"ל. ב) לחזק בכמה ראיות לשוניות את דעתם של רנה"ו ורד"צ הופמן **המזהים את 'אש זרה' עם 'קטורת זרה'**.

א) **חטא כניסת בני אהרן לפני ולפנים** מסתמך, כנראה, על הביטוי "לפני ה'" הנמצא בכל מקום שחטאם נזכר. ברם, ביטוי זה נמצא במקרא במשמעויות שונות עשרות פעמים גם בלי קשר למשכן ולעבודה בו. כגון: "כנמרוד גבור ציד לפני ה'²²", "ותשחת הארץ לפני האלוקים"²³ ועוד הרבה²⁴.

וגם כשאותו ביטוי בא בקשר למשכן ולעבודה בו, הוא מציין **מקומות שונים במשכן ולא דווקא "לפני ולפנים"**. כגון: הקטרת קטורת התמיד, שצריכה להיעשות על מזבח הקטורת²⁵ – וזה עמד כידוע בקודש ולא בקה"ק²⁶ – נאמר עליה שם: "קטרת תמיד לפני ה'". שם בקודש עמדו כידוע גם מנורת הזהב ושולחן הפנים והנה גם בעריכת לחם הפנים וגם בהעלאת הנרות נאמר "לפני ה'": "ויערך עליו לחם לפני ה'²⁷ ויעל הנרות לפני ה'²⁷". ואילו על שחיטת הקרבנות, שברובם נעשתה **בצפון עזרת ישראל**²⁸, נאמר כמה פעמים בתורה "ושחט... לפני ה'²⁹".

20. וכבר הוכחתי לעיל, שהכתוב "אשר לא צוה אותם" לא יכול לעלות על משה רבנו, אלא על ה'.
21. כדעתו של בר קפרא במדרש רבה המובאת בתחילת המאמר.
22. ברא' י', ט, וראה פירושו של קאסטו לפסוק בספרו "מנה ועד אברהם" עמ' 137.
23. שם ו', יא.
24. ראה בקונקורדנציה לערך זה.
25. שמות ל', ז.
26. שם שם, ו.
27. שם מ', כג, כה.
28. ראה משנה זבחים, ה'.
29. ראה ויקרא א', יא. ד', כד ועוד.

לפי זה יש לפרש, לדעתי, גם את הכתוב בבני אהרן "ויקריבו לפני ה' אש זרה", כרשב"ם וכספורנו, **בקודש**, על מזבח הקטורת, ולא לפני ולפנים.

(ב) חיזוק הזהות "אש זרה" = "קטורת זרה". עיקר הזיהוי כבר נעשה, כמובא לעיל, בפירושו של רנה"ו (וכנראה שבעקבותיו פירש כך, כאמור, גם רד"צ הופמן). הוא כבר אמר ש"אש זרה" כאן איננה אש ממש, אלא כמו 'אשה ריח ניחוח'. ויש להוסיף: כשם שיאשה' ונגזרו – 'אש', 'אש' – משמעותם בכל מקום במקרא **קרבן**; כך גם כאן – ונראה שרק כאן – הצרוף 'אש זרה' משמעו קרבן זר או קטורת זרה.

לחיזוק המשמעות החריגה הזאת של "אש" כאן, אני מבקש להוסיף כמה ראיות:

1 "אש" במונח קרבן היא צורה מקוצרת של השם 'אשה' כמו: 'כס' – קיצור של 'כסה'³⁰ – 'גא' – קיצור של 'גאה'.

2 ראייה חותכת ש"אש" כאן משמעה קרבן היא, שהשם הזה בא כאן עם הפועל 'הקרב' – "ויקריבו... אש זרה" – והפועל 'הקרב' בא לרוב במקרא בצרוף 'הקרב קרבן'³¹ או 'הקרב קטורת'³²; **אך לעולם אין פועל זה בא עם 'אש' במונח הממשי**, בין שזו אש של חולין ואפילו אם זו אש של קודש, כלומר: אש של אחד המזבחות³³.

3 ואם נשאל מדוע השתמשה התורה בשם 'אש' במשמעות חריגה כזאת במקום 'קטורת'! התשובה היא, שסגנון המקרא בוחר לעתים קרובות ב"משחקי לשון", שאחד מהם הוא – שימוש כמה פעמים **במילה אחת**, שם או פועל, בפסוק אחד או בפסוקים סמוכים **במשמעויות שונות**. לדוגמה: שמות כ"ב, ד: "כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר" וגו'. ומפרש רש"י: "כי יבער, את בעירה ובער – כולם לשון בהמה: כי יבער – יוליך בהמותיו בשדה או בכרם של חברו וזיק אותן וכו'". ואילו בפסוק הסמוך (שם, פסוק ה): "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש... שלם ישלם המבעיר את הבערה". כאן 'בער' במשמעות הדלק, עשה שרפה³⁴.

וכן ויקרא כ"ג, טו-טז: "וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום". היישובת הראשונה משמעה יו"ט ראשון של חג הפסח, על שם שיש בו שביטה ממלאכה³⁵; ואילו (שבע) ישבתות ויהשבת האחרונה משמעותן **שבו-שבוותן**³⁶.

וכן מילת 'אש' משמשת בפרשתנו בכמה משמעויות: "ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח" וגו' (ויקרא ט', כד) – זו **אש שמימית**, שיצאה מלפני ה' לאות שקיבל את הקרבנות של ישראל ושל אהרן ובניו; "ויקחו בני אהרן... איש מחתתו... ויתנו בהן אש" (שם י', א) – זו **אש ממשית**, שלפי הפשט לקחוקה מעל אחד המזבחות; "ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם" (שם, שם, ב) – אש זו דומה בפלאיותה לאש הראשונה; אבל בעוד שהראשונה הייתה לאות רצון טוב וקבלת הקרבנות, הייתה האחרונה אש של חרון אף ה',

30. איוב כ"ג, ט.

31. כגון: ויקרא ג', יד; ד', ג; ט"ז ו, יא ועוד עשרות פעמים.

32. במדבר ט"ז, יז; לה.

33. ראה בקונקור' בערך 'אש' או 'הקרב'.

34. השווה מ"ד קסוטו, "פרוש על ספר שמות", עמ' 197/8.

35. ראה מנחות סו, ע"א, פירושי הקדמונים וכן פירוש "דעת מקרא" לפסי אלה.

36. ויש עוד הרבה משחקי לשון כאלה, ואכמ"ל.

שבאה להעניש את נדב ואביהוא בשרפה. ואילו אש בצרוף 'אש זרה' באה כאן, כפי שהוכחנו, במובן שונה מבשלושת המקומות, במובן של **קרבן-קטורת**.

ועוד זאת: דומה שהתואר "זרה" לאותה אש-קרבן, הוא רמז ברור לצרוף "קטרת זרה" שבפרשת מזבח הקטרת³⁷ ולאיסור המפורש שם: "לא תעלו עליו (על מזבח הקטורת) קטרת זרה".

סיכום: מכל האמור אפשר לסכם את חטאם של נדב ואביהוא בקצרה כך: כשראו, בשמיני למילואים, את האש שיצאה מלפני ה' "ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים", תקפה אותם התלהבות של שמחה ובקשו "להוסיף אהבה אל אהבתם" ויקחו איש מחתתו... "והקטירו על מזבח הקטורת" אש (=קטורת) זרה בניגוד לאיסור המפורש שנאמר להם בשעתו³⁸; ועל כך נענשו.

37. שמות ל', א-י.

38. שם שם, ט. ורשי"י לפסוק זה: "שום קטורת של נדבה. כולן זרות לו חוץ מזו".